

NEMZETI TÁRSALKODÓ.

Második félév.

Kolozsvár, Augustus 21kén, 1840.

9. szám

Tartalom: Vándorlások Kolozsvár' várfalai körül, (Nagy ajtai Kovács István) 57. l. Reboul a' nimesi sütő mint költész, (Staerker József) 63. l. Előleges jelentés egy Erdélyi új Folyóírás felől, (Szilágyi Ferencz) 64. l.

Vándorlások Kolozsvár' várfalai körül.

1840-ben majusban.

(Folytatás.)

Római felíratok. — Egy latin distichon és Napoleon. — A' pelikán madár és ezímer. — A' Hídkapu előtti híd' krónikája. — Magyarkapu' ujonan ki nyíttatása. — 1449-beli felírat góthbetűkkel 's V. László király' ezímerre. — Újabb kori felíratok.

Majus' 22ikén ott kezdtük vándorlásunkat, hol az előtti nap félbehagytuk 's

Hídkaputól Középkapuig

folytattuk. Római felíratok adtak legelőbb dolgot mind kettőnknek. Ki Híddutczából Hídkapun menyen ki a' külvárosba, az ha, mielőtt kapuboltozat alá lépnek, a' balkézre eső várfalra tekint, ott — egy nem büttel felfelé állított hanem oldaloslag hosszára fektetett kövön — e' felíratot olvashatja:

I O M
TAVIANO
PRO SALV
IMP ANTO
NINI ET M

AVRELI CAES
— — AE CON
SISTENTES
MVNICIPI PO

Ezt Reychersdorffon kezdve Letavay-ig le már többen közlötték, de mindnyájan hibáson *). — Hogy Reychersdorff és botlott társai, például Tröster, Seivert, Kaprinai, Benkő hibákkal bocsátották világ elébe, azon legkisebbet sem csudálkozom; ők talán nem voltak kolozsvári lakosok, 's úgy közlötték a' mint másoktól kapták. De Letavay azt írja magáról, hogy hét esztendeig lakott mint tanító Kolozsváratt, sokszor sétált ennek várfalai körül, gyakran olvasta azok' felíratait; 's illy több ízbeni olvasás után miképpen nyomathatta ő is e' néhány sort annyi hibával, azt megfogni éppen nem tudom. Mert igaz ugyan, hogy a' kőnek már 16 századok' viszontagságait kiállott felíratos oldalán sajnálásra méltólag látszik az idő' törő 's rontó hatalma, 's ez miatt, mi állott valaha a'

*) Letavay így nyomatta ki:

I. O. M.
TAVTATIO. PRO SALV
Imp. Anto
NINI et M. AVRELII
CAES AC LN.

's nyomatványát e' képpen magyarázta: Jovi Optimo, Maximo, Tautatio. Pro Salute Imperatoris Antonini et Marci Aurelii Caesarum Augustorum Colonia Nova Appuli.

CAES után, most tudni nem lehet; de az AE CONSISTENTES MVNICIPI PO betűket ma is jól lehet látni 's olvasni, annyival inkább, mivel a' földről kézzel felérhető magasságban vannak csak; még is Letavay azokat meg nem látván, helyökbe önkényüleg ezen betűket tette: AC LN, 's belőlök még önkényűbbleg ezt magyarázta: Augustorum Colonia Nova Appuli. — A' TAVTATIO szó is hibáson adatott általa TAVIANO, valamint az AURELII, AURELI helyett.

Az alatt, hogy én Hídkapun belől az emberek' legerényesbire, Titus Antoninus Pius és a' nagy Marcus Aurelius római császárok' üdvéért Jupiternek szentelt ime' felirat' kiolvasásával és lemásolásával foglalatostkodtam; P a g e t ú r kapun kívül azon ház' éjszakeleti szegletéről, melyet Nemes Sámuel antiquarius a' kapuőr' laka mellé nem régen építtetett, következő, hasonlólag római feliratot másolt le:

I · O · M · FAV · Q · Q · FVR · DAC · NVLL ·
SPES PACIS AC SAL · RELINQ ·
IMP · CAES · INV · L · AVR · COM · CLAR ·
AEQVI · RES · CONST · F · C · COI · P ·

Elégületlenek voltak a' meghódított dákok Róma' rajtok uralkodásával 's ezért már a' fennebb említett Antoninus Pius' idejében felzendültek, de elnyomattak. L. Aurelius Commodus császár' korában ismét megkísérették a' római jármat nyakukról lerázni; azonban viszont meggyőzettek, és semmi remény sem maradt fenn, hogy többé önállásu népi rangra juthassanak. Daciának e' szomorú állapotjáról szól az utóbbi felirat.

A' házfal, melyben ez találtatik, bemeszeltetett; bé azzal együtt maga a' felíratos kőtábla is, és ez kár. — Ollyan értelmű szavakat, millyeneket hajdon a' hazánkban lakott római gyarmatosok emlékköveikbe vésettek: valaki ma

is véshet vagy vésethet, 's éppen úgy a' mint ők. Honnan ismérhetjük tehát meg, ha valljon valamely illy íratu kő igazán római korbeli maradvány-e, vagy pedig csak később időszakbeli csalfa készítmény? — A' kő' 's felírat' régiségéről. — Az idő rányomja szokott bélyegét az emlékkövekre, a' maga hosszabb vagy rövidebb volta 's felíratok' több vagy kevesebb viszonyosságai szerint különbözőleg ugyan; de még is ismerhetően 's olly sajátságosul, melyet eléggé utánazni nem lehet. Annakokáért nagyon gondatlanul cselekesznek azok, kik az e'féle köveket csinosgatják, bemeszelik; a' rajtok levő betűket veres, fekete, kék 's a' t. festékekkel kiszínezik: mert ezekkel a' köveket és íratokat időtől nyert ismertető bélyegeiktől megfosztják, 's azok' hitelességét kétségessé teszik.

Hogy másolatunk annál pontosabb legyen: mint máshol, úgy itt is mind a' ketten megvizsgáltuk mind a' két felíratot; azután megtekintvén még egy felíratot — a' híd' alsó oldalában levőt, és alább említendőt, tovább haladtunk a' Szappanyútczai kisajtóhoz.

Magasan nyúlik fel róla egy bástya. Szamos felőli oldalára valamikor ezt a' distichont írták volt:

Fortior est qui se quam qui fortissima vincit
Moenia, nec virtus altius ire potest;
de belőle — felette látszó két arab számmal — most csak ennyi olvasható:

7. 4.

FORTIOR EST QVI SE QVAM

— — — — —
MOENIA NEC VIRTVS ALTIVS IRE POTEST.

Ezt Kolozsváratt csaknem minden diákos ember, sőt némelly némből is tudja. — Mondják, tudta Napoleon is. — Századunk' első huszádjában — imígy forog szájon a' monda — egy hazánkbeli gróf vagy báró Franciaországban utaz-

ván, szerencsés volt Napoleonnak udvarolhatni. A' császár hallván Erdélyből származtat, sokat tudakozódott róla; többi között kérte azt is: Mi van írva Kolozsvárat a' Szamosra nyíló kisajtó feletti bástyára? 'S midőn a' kérdezett megmondani nem tudta; azt az intést adta neki: "Mig az ember nem tudja, a' mi honában tudni való, addig ne utazzék idegen országba." — Ha e' mondánk igazságon alapúl, úgy Napoleon nagyon helyes oktatást adott utazónknak, és mindazoknak, kik külföldön utazásokat tenni szándékoznak. De a' Szappanyútczai kisajtó feletti bástyán levő latin distichonunkból Napoleon önnön számára is olly üdves oktatást meríthetett volna, mellynél üdvesebbet alig valahonnan. Soha sem birt egyes ember olly nagy hatalommal mint ő; lám meg is győzte vele — 's 19ik században — az európai Continenset; de magát, nagy-ravágyását meggyőzni — mit distichonunk legmagasb erénynek tart és annyira ajánl — nem tudta, 's mi lett következése? — Az, hogy Napoleon élte' utolsó esztendeit nem az általa egykor meggyőzetett európai Continensen, hanem az őt elvégre meggyőző brittek' áfrikai bazalt sziklaszigetén, szent Helenában számlálá le; nem úgy hala meg mint világrettegető császár, hanem mint fogoly generál; tetemei halála után nem ama' Pantheonba helyeztetének el, mellyet nagy férfiai' számára nemzeti sírboltul Párizsban Franciaország alakíta, hanem azon két szomorú fűzek' lombjai alá, mellyeket fogsága' déleesti óráiban a' longwoodi völgyben önnön maga ápolgata; 's sírhalma felébe senki sem állta emléket, csak a' hű Bertrand generálné ültete egy nefejejtsvirágot, 's az is — mert eljötté után ápolóra nem találta — róla korán lehervada!

Úgy voltunk értesítve, hogy néhány azon emlékkövek közül, mellyek az itt ott lebontott várfalakból kerültek ki, városgazda Tauffer Ferencz urnál megtalálatható; ennél fogva a' Szappanyútczai kisajjtól Magyarútcza felé mentünk-

ben bétértünk hozzája, 's udvarán találtunk is 4, részint czímeres részint íratos köveket, de nem várfalbelieket. Azok mind a' Hídkapu előtti régibb híd' felső oldalában álltak egykor, mint azon híd' építtetése' krónikájához tartozott adatok. Közülök, elkopottságok miatt, tudományos tekintetben már csak egyiknek lehetvén gyakorlati haszna, egyedül azt ismertetem. Négy-szegű kőtábla. Két felső szegletében C és B betűk látszanak; ezek alatt kerek koszorú, 's benne a' Báthori család' czímere — három farkas fog — van, czifrázattal körítve; geniusok vagy czímertartó alakok itt nincsenek. A' czímeren alól olvashatni:

REGNANTE ILLVSTRISIMO PRINC — CRISTO
PHORO BATHORI DE SOMLIO VAIVODA
— ANSILVANIAE ET — CVL COM —
TOMA BVDAI PRIMAR ET STEPHANO
PVLACHER REGIO VRBIS IVD-CIBVS
PROCVRANT. VALE COL. SZEKE. IAKAB.
LADIZ BREIB. PVBLICIS CIVITATIS
EXPENSIS HIC PONS CONSTRVCTVS
EST:

1. 5. 8 0

Ezen felíratí sorokból is a' négy utolsó hibáson jegyeztetett le 's közöltetett mind az 1734-dik évi tanácsbeli urak mind Letavay által *).

'S itt van már helye ismertetnem azon követ, mellynek ismertetését fennebb ígérém. Szembetűnővé azt egy pelikánczímer teszi.

A' tulajdonképpeni pelikánok iszonyú hosz-

*) Hibájak abból áll, hogy a' Procurant. szót, melly itt rövidítve kétségkívül Procurantibus helyett van: Procuratoribusnak magyarázták. Végül az Est szót kihagyták, 's a' Vale Col. Szeke. Iakab. Ladiz Breib nevet így adták: Valentino Köl, Szikely Jákob, Ladislao Breib; pedig a' kövön mind a' Col, mind a' Szeke, mind a' Breib felett rövidítést mutató jel — van; következésképpen ezek nem egész nevek mint ők gondolták, hanem csak megkurtítottak; ezen kívül a' Colnál az o betűt a' felette levő rövidítő jel miatt önek képzeltek, 's a' t.

szu 's széles orraik, és nagyon kitágítható torokzacskójuk által különböztetik meg magokat. Orruknak előtt egy kis horga van, vakszemeik meztelenek, farkok rövid és kerek. — A' közönséges pelikán (*pelecanus onocrotalus*) nagyobb 's jelesen vastagabb mint a' hattyu, 20 — 25 fontnyi nehezű 's 5½ láb hosszúságú, gyengén pirosló feje, orra sárgás, hegyénél veres, szemei 's torokzacskója viszont sárgák, evező tollai feketék, bubja vagy kontyja feje hátulján szürkellő, 's nyelve olly kicsin, hogy lélelétregbben tagadták. — Lakik az egész világ' meglehetősen tartományokban, mindazáltal ritkán Amérikában; ellenben nagyon bőven a' mérsékelt Ázsiában, kivált a' Caspium és fekete tengerek mellett, honnan Görög- és Magyarorszáig is elterjed, mellynek tavainál néha falkáknént látható. Fészket földön rak, fűből áll az, két fejér tojást foglalva magában. — Többnyire száraz földön élnek a' pelikánok, de halvadászatra kedvvel szállnak a' vízbe. Reggeli órákban kivált sokan öszvegyűlnek tó 's tengeröblökben, kört alakítanak úszva, kifeszített szárnyaikkal hatalmasul csapkodják a' vizet, e' képpen a' posványos parthoz hajtják a' halakat 's ott bő torokzacskójikkal kimerítik. — Most megtöltik halakkal a' zacskókat, de napestig felemészti, 's este viszont vadászatra kelnek. A' nagy hálnak csak felét nyelik le gyakran zacskójikból, 's békességes türessel várakoznak, míg az megemészti 's a' más fele is utána mehet.

A' pelikán madár, mint az anyai szeretet jelképe, legrégibb idők óta híres. Bögyébe méríti szükség' esetében orra' horgát — ezt regélik róla —, felhasítja azt, és saját vérét ömleszti ki, hogy vele fiait szomját eloltsa. Ez nem valóság ugyan, hanem csak rege, de még sem minden alap nélküli. Tavaknál és tengereknél vízzel és halakkal megtölti nagyra kiterjeszthető torok alatti zacskóját a' pelikán, fészkebe repül így felterhelten, ott bögyéhez nyomintja

zacskóját, 's belőle vizet, halat ömleszt ki tág orrán fiait ehének és szomjának lecsilapítására. Kik ezt előbb, hihetőleg távolról szemlélték, azt vélték, hogy torkának bögyéhez nyomintásakor, ezt felszakasztja, 's ott elégti ki ehes és szomjas fiait, hogy pedig nem egyébbel mint önnön vérével, azt annál inkább elhitték, mivel orra' hegyét veresnek látták, mi úgy is volt; azonban nem a' vértől, hanem azért, mert mint fennebb említették, a' természet úgy alkotta, színezte. A' látszatosság tehát valóságnak nézetett; a' pelikán az anyai szeretet' és a' tulajdont másokért feláldozás' különös jelképévé tétetett; mint igen szép symbolum czímerül is gyakran használtatott, 's mindig — orrát bögyébe mérítve. — Így fordul elő ismertetés alatti kövünkön is.

A' pelikán czímeren alól felirat van; de mivel a' kőtáblából — mostani helyére illeszthetése' tekintetéből — elől egy darab levágatott, 's néhol az idő is megrongálta, csak ennyi olvasható:

— NOVATVR HIC PONS
— MPORE GE — ROSI DOM
— TRI VICZEI CIVITAT
KOLOSVAR DVCTORIS PR
—— MDCXCII

Ezen kőtábla is, a' városgazdánál talált többekkel együtt, a' Hídkapu előtti régi híd' felső felébe volt bétéve, 's onnan helyzetetett — az 1477-et jelentő csodás számjegyek mellé — a' mostani híd' oldalába. De miért csak ez egyedül?

A' városgazdánál levő 1580-dik évi kőtábla azt mutatja: Hídkapu előtt azon évben híd építettet; az 1692-ikbeli ismét azt bizonyítja: e' híd azon esztendőben megújított. Már ha mind az 1580, mind az 1692-beli kőtáblákat a' mai híd' oldalába behelyeztetve látnám, 's mellettök aztán sorban még egy ilyen forma felíratu követ szemlélnék:

AZ 1580ban KÉSZÍTETETT ÉS 1692ben
MEGÚJÍTTATOTT HÍD MEGROMOLVÁN:
1836ban VESZPRÉMI ELEK ÚR' FŐ 'S
PATAKI MIHÁLY ÚR' KIRÁLY
BÍRÓSÁGUKBAN EZ MOSTANI
ÉPÍTETETT;

ezt helyesleném; mert így a' híd' néhány század alatti krónikáját, vagy legalább krónikája' epochalis éveit annak oldaláról olvashatnám, még pedig egykoru adatokból. Úgyde az 1580-beli kő tábla elmellőztetett; a' mostani — műértők' ítélete szerint is — valóban derék híd' építetéséről rajta semmi emlékezet sem tétetett; ennél fogva tartok tőle, hogy az 1692ikbeli kő oldalában valaha tévedést okozand: az ujonan készített híd tudniillik idő' haladtával régies színt ölt magára, 's a' következő nemzedék azt fogja gondolni, hogy e' híd 1692ben újított meg. 'S nem méltán-e, midőn rajta nem egyebet, hanem ezt látandja: "Novatur hic pons — — MDCXCII?" — Azonban ezen — ha tudniillik fennebbi nézetem helyes és figyelmet érdemlő, mit erősíteni teljességgel nem kívánok — most is hamar és könnyen lehet segíteni, csak — akarat legyen hozzá.

A' Magyarkapu feletti bástya' Külső Magyarútcza felőli oldalában falból kiálló símakő táblán feljül a' város' czímere, ezen alól következő felirat van:

EZEN MAGYAR KAPU MELY SOK
IDŐKTŐL FOGVA BÉZÁRATVA VOLT
A FELSŐBBEK ENGEDELMÉBŐL
1794ben KINYITTATOTT F. BIRO
BERTALAN JÁNOS K: B: SZATHMÁRI
P. SIGMOND URAK IDEJEKBEN KŐ
MIVES PALÉR LÉDERER JÓSEF ÁLTAL.

1790-ben és 91-ben a' királyi Kormány és
Kincstár Szebenből átköltözvén Kolozsvárra,

ennek lakosai szembetűnőleg szaporodni kezdtek. Külvárosiak, vidékiek adás vevésre, kivált vásárok' alkalmival, a' belvárosba számosabban tódultak; perlekedők a' hazából sokan érkeztek. — A' járás kelés' sürűbbé váltaival a' közlekedési utaknak is természetesen szaporodniok kellett; azok pedig még kevesebbűlni láttattak 1794-ben: mert a' Középkapu feletti torony két oldalán fedelétől alapjáig le meghasadott, 's dőléssel fenyegetőzván, kijavítandó 's alatta a' kapu ideig elzárandó volt. Mindezek' tekintetéből a' királyi Kormány — kormányozó gróf Bánffy György' javaslátára — 1794-ben octoberben e' Magyar útczai kaput, melly rég óta bérakatva állott, újra kinyíttatni parancsolta, 's rendeletét haladék nélkül teljesedésbe vétette. 'S e'képp' Magyarkapu' kinyíttatása 1794-ben a' felsőbbeknek nem annyira engedelmeből mint inkább parancsolatjából történt.

Magyar és Középkapuk között várfali kővekről egy — majd elmondandó — felfedezést tévén, Középkaphoz mentünk. Tornya ennek magasabb minden más kaputornyoknál. A' torony' Külső Középutczára néző oldalából fenn keskeny kő tábla áll ki; rajta a' graphicában göth, új-göth 's barátbetűknek neveztetett jegyekkel két sorirat van néhány számjegyekkel együtt, 's ez irat' betűji, szavai' kitalálása nem kis bajt okozott.

Az 1734dik évi tanácsbeli urak Kolozsvárról készített munkájokban azt jegyezték meg: ezen iratból csak ennyi kiismerhető:

LADISLAI REGIS
M CCCC XLIX;

a' többi olvashatatlan. Letavay úgy szólt itt, mintha az egész irat csak annyiból állana, mennyit a' tanácsbeli urak el tudtak olvasni, 's lejegyezték *). Mi töstént láttuk mind azt, hogy

*) Letavay az egész Középkapuról és toronyról ennyit mond:

LADISLAI REGIS MCCCCXLIX. A' Középkapu-

a' felirat többől áll, mind azt, hogy nem épen olvashatatlan; azonban olvasását több akadályok gátolták. A' betük és szavak szorosan egymás mellé helyezvék; némelly betük töredezték; az idő' mindenféle viszontagságainak ótalom nélkül kitéve levő kőtábla' feketéllésétől némi homályba, sötétbe borítvák, 's mind ezek miatt földről fenn a' magasban nem könnyen olvashatók. Győzedelmeskedett még is minden akadályokon Paget úr: mert lerajzolta az egész feliratot úgy a' mint a' kövön látszott *) 's ez által papirosán kitalálhatóvá, olvashatóvá tette azt is, mit még ki nem találtunk vala. Én legalább azt hiszem, keskeny kőtáblánkra hajdon ez vésetett volt:

arma. ladislai. regis
hungarie et c. anno. dn. lccc **) **m. cccc. xlix**

's ezt kiegészítve e' képpen olvasandónak vélem:

arma ladislai regis
hungarie et c. anno dominice
Incarnacionis m^o cccc^o xlix^o

Ezen felirat mutatja, hogy László királyaink közül itt az Vik értetendő, 's czimerének közel kell lennie. Ott is van az, a' felíratos kőtáblán mindjárt alól, hasonlólag falból kiálló kövön, 's 4 részre osztott paizsban hirdeti, miképp' ő Magyar és Csehországok' királya, Ausztria' hercege 's Morvaország' márk grófja vala; mert a' paizs' első részében Magyaror-

nak külső részén új gothusi betűkkel. — Ez ötödik László, Albert királyunknak fia, a' ki Posthumusnak is nevezetik, mivel atyja' halála után született.

*) Lásd a' N. Társalkodó' 6ik számú ivével megjelent Mellékapon 5. szám alatt.

**) Ezen három betük' alsó részei a' kövön ki vannak törve; mind a' mellett úgy gondolom, hogy az első I, a' más kettő c volt, 's hárman együtt kurtítva álltak ezen szó helyett: Incarnacionis.

szág' 4 fő folyója, harmadikban Morva' sassa, másodikban a' cseh orosz lány' némi maradványa, negyedikben Ausztria' széles köteléke v. szalaga szemlélhető.

Balra a' királyi címeres paizstól Kolozsvár' címere tűnik szembe, 's ennek felette, és azt körítő paizs felső karimájának alatta goth betűvel felirat; de olyan apró betűvel és idő' kormától annyira elsötétítve, hogy belőle földről Plössl' bécsi 's Dollond' londoni látcsővel sem olvashatni ki semmit.

Jobbra emberi alak mutatkozik kőből kifaragva; két lábszárai közé alatt kerekded kő helyezve. Ezt közönségesen szent Orbán' képének tartják 's oda tételése' történetét furcsán regélik a' kolozsváriak.

Ugyancsak Középkapu' tornya' Külső középútczai oldalán a' kapu' nyílása felett újabb korbéliséget kitünőleg láttatva kékellik ismét a' város' címere, 's alól rajta ime' distichon:

HOSTIS AB INSIDIIS DOMINUS NISI PROTEGAT URBEM
EXCUBULÆ HUMANÆ PRÆSIDIUMQUE NIHIL.

Az órát mutató számjegyek a' torony' Belső Középútcza felőli oldalán vannak, alattok illy felirattal:

UJRA FESTETÉK
NOVEM. 21 NAPJÁN
1 8 2 3.

Mikor éppen ezt olvasók, egyet üte az óra; mi engemet ebédre intvén, vándorlásunkat félbehagyók.

(Folytatása közelebből.)

Nagy ajtai Kovács István.